

Pilihan Bahasa dalam Kalangan Etnik Minoriti Kedayan di Bekenu, Sarawak: Satu Penelitian Awal

Dilah Tuah^a

tdilah@unimas.my

Universiti Malaysia Sarawak, Malaysia

Chong Shin

chong@ukm.edu.my

Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Remmy Gedat

gremmy@unimas.my

Universiti Malaysia Sarawak, Malaysia

Mohammed Azlan Mis

whg5026@ukm.edu.my

Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

ABSTRAK

Komuniti Kedayan di Bekenu, Sibuti merupakan salah satu etnik minoriti di bahagian utara negeri Sarawak. Dalam beberapa kajian lepas, banyak bahasa etnik minoriti di Sarawak dilaporkan berdepan dengan isu keterancaman bahasa akibat arus pemodenan. Makalah ini melaporkan hasil kajian pilihan bahasa yang dilakukan ke atas kaum Kedayan di Bekenu, bagi menentukan daya tahan bahasa Kedayan kesan dari pengembangan penggunaan bahasa Melayu, dialek Melayu Sarawak dan bahasa Iban yang lebih dominan di Sarawak. Kajian ini mengaplikasikan kerangka domain dan pilihan bahasa yang diperkenalkan oleh Fishman (1972). Lima domain pilihan bahasa telah diberikan perhatian dalam kajian ini, iaitu domain keluarga, persahabatan, agama, pendidikan dan pekerjaan. Data kuantitatif diperolehi melalui tinjauan soal selidik dan temu bual bersemuka, manakala data kualitatif diperolehi melalui pemerhatian. Seramai sembilan puluh orang informan, yang dibahagikan mengikut kategori usia telah dipilih berdasarkan kaedah persampelan kuota. Hasil kajian mendapati bahawa bahasa Kedayan masih berdaya tahan, walaupun berdepan dengan persaingan daripada dialek Melayu Sarawak dan bahasa Iban. Bahasa Kedayan telah dijadikan sebagai bahasa *default* atau bahasa mutlak ketika berinteraksi dalam domain-domain yang diteliti. Walaupun kini dialek Melayu Sarawak dan bahasa Iban kerap digunakan dalam komuniti Kedayan, namun daya tahan bahasa Kedayan tetap utuh dan berada pada tahap yang selamat jika dibandingkan dengan bahasa minoriti lain di Sarawak.

Kata Kunci: pilihan bahasa; domain; Kedayan; etnik minoriti; daya tahan bahasa

---

^a Penulis utama & koresponden

Language Choices among the Kedayan Ethnic Minority in Bekenu, Sarawak: A Preliminary Study

ABSTRACT

Kedayan is one of the minority ethnic groups in Bekenu, Sibuti, situated on the northern part of Sarawak. In previous studies, it was reported that most of the minority languages in Sarawak are facing language endangerment due to modernisation. This study investigates and reports on the language choices among the Kedayan community in Bekenu in order to determine the resilience of this language due to the wide usage of the Malay language, Sarawak Malay dialect and Iban language in Sarawak. This study utilizes Fishman's (1972) domain and language choice framework to study these issues. Five domains have been selected in this study, namely family, friendship, religion, education and employment domains. The quantitative data was obtained through questionnaire surveys and face to face interviews, whereas the qualitative data was secured through observations. A total of ninety informants from three different ages group were selected based on quota sampling method. This study found that the Kedayan language is resilient although it receives pressure from Sarawak Malay dialect and Iban language. The Kedayan language is the main language of interaction in all domains as well as the *default* language of the Kedayans. Although the Sarawak Malay dialect and Iban language are used regularly by the Kedayans, the Kedayan language is able to sustain its status and is considered at a 'safe' level compared to other minority languages in Sarawak.

Keywords: Language choice; domain; Kedayan; ethnic minority; language sustainability

PENGENALAN

Pertembungan dua atau lebih bahasa dalam komunikasi harian akan mewujudkan fenomena pemilihan bahasa. Justeru, konsep pemilihan bahasa merangkumi pemilihan sesuatu kelainan atau ragam yang harus digunakan untuk berinteraksi. Menurut Teo (2019), fenomena pemilihan bahasa tidak terhad kepada pertimbangan pemilihan bahasa tertentu sahaja, kerana ia turut merangkumi pemilihan sesuatu kelainan atau ragam tertentu, yang biasanya dipengaruhi oleh latar dan situasi, peserta interaksi dan topik perbualan. Lazimnya, para sarjana tertarik dengan isu-isu pilihan bahasa kerana terdapat pemerhatian atau laporan bahawa sesuatu bahasa sedang mengalami keterancaman dan wujud kerencaman bahasa dalam sesebuah komuniti. Menurut Yeh, Chan & Cheng (2004), kerencaman bahasa akan mewujudkan tiga situasi, iaitu (i) pengekalan bahasa, (ii) peralihan bahasa, dan (iii) kewujudan pengekalan dan peralihan bahasa secara serentak. Dalam konteks Sarawak, negeri ini direkodkan mempunyai 44 hingga 46 bahasa yang berbeza dan kebanyakan bahasa ini tergolong dalam rumpun Austronesia dengan pelbagai subkeluarga dan cabang bahasa yang berbeza (Lewis, 2013). Di antara variasi bahasa dan dialek yang disebutkan, bahasa Iban dan dialek Melayu Sarawak merupakan dua bahasa *lingua franca* utama di Sarawak. Bukti empirikal tentang pemilihan dan penggunaan dalam kalangan masyarakat multi etnik Sarawak, telah diteliti secara tuntas, misalnya oleh Mohammed Azlan Mis (2020), Chong et al (2018), Sa'adiah (2011), Norazuna (2010) dan sebagainya. Penemuan dalam kajian-kajian ini menyerlahkan satu persamaan, iaitu bahasa etnik minoriti di Sarawak berdepan dengan isu keterancaman akibat arus pemodenan. Persoalannya, bolehkah kita membuat satu generalisasi bahawa komuniti minoriti di seluruh negeri Sarawak sedang mengalami keterancaman bahasa? Menurut kajian Chong (2012) dan Dede (1987), sesebuah keluarga berperanan penting dalam menentukan variasi bahasa yang akan dipilih sebagai bahasa ibunda dalam keluarga. Justeru, asas kelangsungan sesuatu bahasa bergantung erat pada sikap dan persepsi seseorang ketua keluarga. Dalam makalah ini,

dipaparkan hasil kajian yang menunjukkan bahawa bahasa kaum Kedayan di bahagian Utara Sarawak dipertahankan pada peringkat institusi keluarga, meskipun bahasa minoriti ini menghadapi tekanan dari pengembangan bahasa Iban dan dialek Melayu Sarawak.

KAUM KEDAYAN

Di bahagian utara Sarawak, kaum Kedayan tersebar di: (i) Limbang, Lawas, Miri, Sibuti dan Bintulu - Sarawak; (ii) Sipitang dan Papar - Sabah; dan (iii) Brunei. Dari sudut sejarah, suku Kedayan dipercayai berasal dari Brunei Darussalam (Normala, 2016). Pendapat ini adalah berasaskan hubungan rapat antara kaum Kedayan di Brunei, dengan masyarakat Kedayan di Sabah dan Sarawak. Bagi masyarakat Kedayan yang dikaji iaitu di Bekenu, bahagian utara Sarawak, sejarah penempatan awal mereka lebih tertumpu di kawasan yang mempunyai tanah yang subur. Berdasarkan statistik tahun 2020^b, jumlah populasi Kedayan di Bekenu adalah seramai 5,334 orang, ini diikuti dengan kaum Iban (4,669), Cina (486), Melanau Bintulu (355), Bidayuh (76) dan lain-lain (29). Populasi Kedayan didapati meningkat dari 3,823 orang yang direkodkan pada tahun 1970-an menjadi 5,334 orang pada tahun 2020 (lihat Othman Yatim & Mohd Maulana, 2013). Menurut Sandin (1980), migrasi awal kaum Kedayan ke daerah Sibuti (Bekenu) berlaku sekitar 90 tahun yang lalu, iaitu sebaik sahaja Tuan Haji Abdul Gapor bin Nayan dikurniakan gelaran Penghulu Kedayan oleh Sultan Brunei. Sejak itu, kawasan Sibuti, khususnya Bekenu mula menjadi tumpuan masyarakat Kedayan kerana faktor kesuburan tanah. Peta 1 menunjukkan lokasi Bekenu, iaitu kawasan kajian untuk makalah ini.

PETA 1: Kawasan kajian – Bekenu, Daerah Kecil Sibuti
(Sumber: Diubah suai dari <https://www.google.com/maps/@4.0547831,113.780181,14z>)

Menurut Nabilah & Remmy (2020), kaum Kedayan juga dirujuk sebagai “Melayu” kerana daripada segi linguistik, bahasa Kedayan tergolong dalam keluarga bahasa Melayik dan terdapat kadar persamaan yang tinggi antara bahasa Kedayan dengan dialek-dialek Melayu lain. Sehubungan dengan itu, bahasa Kedayan diklasifikasi sebagai salah satu dialek bahasa Melayu (Clynes, 2012). Dalam kajian Nothofer (1991), bahasa Kedayan dilaporkan berkongsi

^b Sumber: <https://miri.sarawak.gov.my/page-0-378-233-Pengenalan-Subis.html>

94 peratus kognat leksikal dengan bahasa Melayu Brunei. Asmah (2008) pula berpandangan bahawa dialek Kedayan bukan berstatus subdialek tetapi merupakan dialek yang tersendiri dan wajar digolongkan sebagai salah satu dialek dalam rumpun bahasa Melayu. Dari segi agama, mereka juga beragama Islam dan ini secara tidak langsung mengukuhkan stereotaip dalam kalangan masyarakat luar, bahawa kaum Kedayan adalah “orang Melayu”. Jadual 1 memaparkan beberapa kosa kata bahasa Kedayan dan persamaannya dengan bahasa Melayu.

JADUAL 1. Contoh perkataan dalam bahasa Kedayan yang tiada konsonan ‘r’
 (Daftar Kata Bahasa Melayu-Bahasa Kedayan, 2016)

Bil	Bahasa Kedayan	Bahasa Melayu	Bil	Bahasa Kedayan	Bahasa Melayu
1.	baat	barat	16.	jaik	jari
2.	bahauk	baru	17.	kaam	karam
3.	bana	benar	18.	kaabau	kerbau
4.	baapak	berapa	19.	laang	larang
5.	baas	beras	20.	maah	marah
6.	caai	cerai	21.	maik	mari
7.	cuak	corak	22.	paang	parang
8.	daat	darat	23.	saat	sarat
9.	daah	darah	24.	saai	serai
10.	iat	erat	25.	taah	tarah
11.	gais	garis	26.	taang	terang
12.	gaang	garang	27.	uat	urat
13.	haam	haram	28.	uut	urut
14.	haum	harum	29.	waas	waras
15.	jaak	jarak	30.	wais	waris

ULASAN KOSA ILMU

Tinjauan ke atas kosa ilmu yang berkaitan dengan bahasa kaum Kedayan mendapati bahawa kajian yang condong ke arah sosiolinguistik belum pernah dikaji di kawasan Bekenu. Kebanyakan kajian tentang bahasa Kedayan didapati tertumpu di negara Brunei dan topik kajian adalah berbagai. Sebagai contoh, Salbrina & Hasnan (2018) mengkaji tentang sejauh mana pengaruh dari bahasa ibunda (L1) penutur Kedayan yang bersifat *non-rhotic* terhadap vokalisasi pasca vokal-r atau *postvocalic-r* dalam bahasa Inggeris yang dituturkan di Brunei. Hasil kajian menunjukkan bahawa variasi bahasa Inggeris di Brunei berbentuk *non-rhoticity* kerana terpengaruh dengan ciri fonetik Kedayan yang tiada vokalisasi *postvocalic-r*. Kajian ini menunjukkan bahawa isu *rhoticity* dalam kalangan kaum Kedayan berkait rapat dengan faktor umur. Kajian yang mengkaji aspek fonetik bahasa Kedayan juga pernah dilakukan oleh Deterding & Ishmina (2017). Kedua-dua pengkaji ini memeriksa ciri fonetik bahasa Kedayan melalui pembacaan informan ke atas teks yang disediakan dengan tujuan menentukan sistem bunyi bahasa berkenaan. Kajian sedemikian ternyata terlalu skema dan “berstruktur” sehingga mampu mengakibatkan informan melakukan modifikasi pertuturan ketika diuji.

Kaedah yang paling sesuai untuk memperoleh data representatif tentang fonologi sesuatu bahasa ialah melalui kaedah menemubual informan-informan di lapangan. Dalam kosa ilmu kajian sistem bunyi bahasa Kedayan, baik bahasa Kedayan variasi Brunei, Sabah mahupun di Sarawak, para peneliti lepas seperti Asmah (2008), Clynes (2001), Chuchu (2003), Nabilah (2020) telah berjaya membahaskan ciri fonologi bahasa Kedayan. Hasil-hasil kajian ini telah menggarap tiga variasi bahasa Kedayan di wilayah persebaran Kedayan, iaitu variasi Kedayan Sabah, Brunei dan Sarawak. Kesemua variasi ini mempunyai perbezaan dari segi sebutan, selain persamaan-persamaan.

Oleh kerana titik penelitian lepas banyak memfokuskan kepada kajian sistem bunyi bahasa Kedayan, maka wujud kelompangan kosa ilmu dalam bidang sosiolinguistik khususnya

dalam meneliti pilihan bahasa Kedayan di Bekenu, Sarawak. Seperti yang dinyatakan oleh Mohammed Azlan Mis (2010), dialek Melayu dan bahasa Iban merupakan bahasa interaksi utama penduduk Sarawak yang berbilang suku etnik. Ini tidak terkecuali pada kaum Kedayan yang berkompentensi dalam dialek Melayu Sarawak dan juga bahasa Iban. Perkara ini telah dibuktikan melalui kajian Nabilah (2020). Meskipun kajian beliau berfokus pada aspek fonologi, namun ketika mewawancara informan Kedayan, beliau memilih bahasa Melayu baku dan dialek Melayu Sarawak untuk berkomunikasi kerana bahasa ini difahami oleh informan. Sesungguhnya, maklumat tentang sosiolinguistik komuniti Kedayan sangat kurang dan diselit dalam kajian-kajian bidang linguistik lain. Sehingga kini, masih belum ada gambaran yang jelas tentang keadaan sosiolinguistik kaum Kedayan khususnya, dan kawasan utara Sarawak secara umumnya. Penelitian-penelitian sosiolinguistik ke atas masyarakat Sarawak yang multietnik menyerlahkan ketidakseimbangan ini. Setakat ini, cuma terdapat kajian sosiolinguistik tentang kaum Bidayuh (Norazuna, 2010), kaum Melanau (Habibu et al 2017), Penan Muslim (Chong et al 2018), Kejaman (Collins 2001) dan kajian Mohammed Azlan Mis (2010) yang berfokus pada wilayah Barat Sarawak sahaja.

KERANGKA DOMAIN DAN PILIHAN BAHASA

Kerangka domain dan pilihan bahasa yang diperkenalkan oleh Fishman (1972) menegaskan bahawa pemilihan sesuatu bahasa dalam interaksi sosial, didorong oleh faktor-faktor tertentu seperti topik perbualan, peserta, lokasi dan akhirnya membentuk situasi komunikasi yang dikenali sebagai domain. Menurut Li Wei (1994), penelitian Greenfield (1972) adalah yang pertama mengaplikasikan domain Fishman (1972) dalam kajian beliau berkaitan komuniti Puerto Rico di New York. Dalam kajian tersebut, lima domain telah diaplikasi iaitu domain keluarga, persahabatan, agama, pendidikan dan pekerjaan. Hasil penelitian beliau mendapati bahawa komuniti Puerto Rico menggunakan bahasa Sepanyol dan bahasa Inggeris mengikut domain tertentu. Misalnya, bahasa Sepanyol digunakan dalam domain keluarga, persahabatan dan agama manakala bahasa Inggeris digunakan dalam domain pendidikan dan pekerjaan.

Pendekatan analisis domain Fishman (1972) dinilai oleh Spolsky (1998) sebagai suatu kaedah terbaik untuk mengklasifikasikan situasi sosial dalam tiga ciri yang tertentu, iaitu tempat, hubungan-peranan dan topik. Ketiga-tiga ciri ini dapat membentuk satu set domain biasa. Melalui analisis domain, data-data yang diperolehi dari lapangan dapat menerangkan jenis kod atau bahasa yang biasa dipilih oleh penutur (berdasarkan situasi dan tempat sesuatu komunikasi tersebut berlaku). Penyataan ini sejajar dengan pandangan Nor Hisham (1994) yang mengatakan bahawa analisis domain membolehkan penyelidik memahami fenomena pemilihan bahasa dan mengesan sebarang perbezaan bahasa berdasarkan tatatingkat sosial dan situasi dalam sesebuah masyarakat. Menurut Marjohan (1988), domain merupakan satu pembentukan sosial budaya yang digerakkan dari topik komunikasi, hubungan antara penutur dan komunikasi setempat. Situasi sosial ini biasanya dihadkan oleh satu set peraturan perilaku umum, dengan kata lain corak sosial berinteraksi dengan tingkah laku seseorang individu. Dari segi mengklasifikasi jenis-jenis domain, Holmes (2013) mengatakan bahawa jika penutur berada di rumah dan bercakap dengan ahli keluarga tentang topik harian, situasi tersebut dapat diklasifikasikan sebagai “domain kekeluargaan”. Manakala interaksi yang berlaku di kawasan kejiranan dikenali sebagai “domain kejiranan”. Dalam erti kata yang mudah, setiap interaksi yang berlaku dalam kelompok masyarakat dapat diklasifikasikan dalam domain yang tersendiri. Jadual 2 berikut merupakan model domain yang ditetapkan dalam kajian ini.

JADUAL 2. Domain-domain Pilihan Bahasa Kedayan

Domain	Peserta	Tempat
Keluarga	Ahli keluarga	Rumah
Persahabatan	Kawan	Tempat pergaulan sosial
Agama	Imam	Masjid, Pesta <i>Makan Tahun</i>
Pendidikan	Guru	Sekolah
Pekerjaan	Pekerja	Tempat kerja

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini mengaplikasikan pendekatan *mixed method* (Creswell, 2014) iaitu percampuran kaedah kualitatif dan kaedah kuantitatif. Kaedah kualitatif adalah kajian yang menggunakan maklumat atau data yang diperoleh melalui pemerhatian, temu bual, analisis dokumen dan sebagainya. Data kuantitatif pula diperoleh dengan menggunakan borang soal selidik yang diedarkan kepada informan. Dalam kajian awal ini, seramai 90 orang informan daripada kaum Kedayan telah diminta menjawab borang soal selidik yang disediakan. Kampung-kampung Kedayan yang dikaji ialah Kampung Jambu, Kampung Peliau, Kampung Gatas dan Kampung Bungai. Dari segi reka bentuk soal selidik kajian, borang soal selidik yang dirangka mengandungi maklumat informan dan pilihan bahasa mengikut domain, iaitu domain keluarga, persahabatan, agama, pendidikan dan pekerjaan. Rasional domain-domain ini dikaji adalah seperti berikut:

Domain	Rasional
Keluarga	Mengetahui jenis bahasa yang digunakan untuk ahli-ahli keluarga berinteraksi, dalam lingkungan rumah.
Persahabatan	Meneliti bahasa-bahasa yang digunakan ketika berkomunikasi dengan kawan yang mungkin mempunyai kompetensi bahasa yang berbeza-beza.
Agama	Mengenal pasti bahasa yang digunakan dalam masjid dan upacara keagamaan seperti pesta <i>makan tahun</i> .
Pendidikan	Mengetahui bahasa yang digunakan di sekolah ketika berinteraksi dengan guru dan dalam kalangan teman-teman mereka. Juga, ingin menentukan sejauh manakah pengaruh bahasa Melayu baku ke atas para remaja Kedayan.
Pekerjaan	Mengenal pasti bahasa-bahasa yang digunakan dalam sektor pekerjaan yang rakan sekerja terdiri daripada berbagai bangsa.

Setiap informan perlu menjawab soalan-soalan berkenaan sikap dan penggunaan terhadap bahasa-bahasa yang dimuatkan dalam kelima-lima domain tersebut. Dalam kajian ini, empat bahasa yang kerap digunakan dalam komuniti Kedayan akan diuji, iaitu bahasa Kedayan, dialek Melayu Sarawak, bahasa Iban dan bahasa Melayu baku. Hasil jawapan daripada soal selidik kemudiannya akan dianalisis untuk mendapatkan peratusan kekerapan setiap bahasa yang digunakan serta jangkaan bagi menentukan status bahasa Kedayan sama ada kekal atau beralih kepada bahasa lain. Kesemua data kuantitatif turut disokong oleh data kualitatif ketika temu bual dan penelitian di lapangan.

Dalam kajian ini, pengkaji mempraktikkan kaedah pensampelan kuota. Pensampelan kuota ialah cara pemilihan sampel mengikut pembahagian kuota dan berdasarkan ciri-ciri sampel yang ditentukan. Pengkaji perlu mengenal pasti ciri-ciri sampel seperti jantina, umur, pendidikan dan atribut lain. Melalui sampel ini, pengkaji dapat memastikan jumlah responden yang dipilih adalah sama rata dan sistematik. Dalam kajian ini, informan dibahagikan mengikut tiga kategori umur iaitu generasi pertama berusia 51 tahun ke atas, generasi kedua berusia dalam lingkungan 31 hingga 50 tahun dan generasi ketiga berusia antara 7 hingga 30 tahun. Penetapan usia bagi reponden generasi ketiga mengambil kira sistem pendidikan formal di

Malaysia yang bermula pada usia tujuh tahun serta had usia baharu belia di Malaysia iaitu 30 tahun. Bagi generasi kedua, penetapan usia bermula pada 31 tahun disebabkan oleh faktor min umur berkahwin lelaki pada tahun 2016 di Malaysia adalah 29.3 tahun dan perempuan ialah 26.2 tahun (Rosnah Ismail, 2017). Sehubungan itu, pada usia 31 tahun, kebanyakan generasi kedua Kedayan telah berkahwin dan mempunyai anak. Manakala bagi generasi pertama, penetapan usia bermula pada umur 51 tahun ke atas disebabkan kebanyakan daripada informan telah mempunyai cucu iaitu generasi ketiga. Dalam beberapa kajian lepas, penetapan usia informan dilakukan berdasarkan keperluan pengkaji. Contohnya Berawati et al (2020), yang menjalankan kajian domain dan bahasa pilihan tiga generasi etnik Bajau Sama di Kota Belud, menetapkan umur informan generasi pertama berusia dalam lingkungan 40-69 tahun, generasi kedua berumur antara 20-39 tahun dan generasi ketiga berusia 12 tahun ke bawah. Dari segi penentuan afliasi etnik, kedua-dua ibu bapa informan yang dipilih perlu berketurunan Kedayan ataupun hanya salah seorang berketurunan Kedayan. Selain itu, taburan peratusan informan mengikut jantina dalam kajian ini adalah sama. Taburan informan-informan yang dipilih adalah seperti Jadual 3 berikut.

JADUAL 3. Taburan Informan

Demografi		Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)	Jumlah 90 (100%)	
Jantina	Lelaki	15	17	13	45	50.00%
	Perempuan	15	13	17	45	50.00%
Pendidikan	Tidak Bersekolah	7	0	0	7	7.78%
	Sekolah Rendah	14	7	14	35	38.89%
	Sekolah Menengah	8	11	9	28	31.11%
	Pengajian Tinggi	1	12	7	20	22.22%
Pekerjaan	Sendiri	17	7	0	24	26.67%
	Sektor Awam	1	9	5	15	16.67%
	Sektor Swasta	0	6	7	13	14.44%
	Sedang belajar	0	0	18	18	20.00%
	Tidak bekerja	12	8	0	20	22.22%

Bagi mengukur tahap kelestarian mahupun keterancamannya bahasa Kedayan di Bekenu Sarawak, pengkaji menggunakan *UNESCO's Language Vitality and Endangerment Framework* (2011) seperti pada Jadual 4. Kerangka ini dibangunkan oleh kumpulan pakar ad-hoc UNESCO, turut menyentuh tentang peralihan dalam domain penggunaan bahasa. Dalam hal ini, hubungan antara domain penggunaan seperti di mana, dengan siapa dan topik sesuatu bahasa digunakan mempunyai kesan langsung terhadap pewarisan pada generasi seterusnya (Sa'adiah 2019).

JADUAL 4. Kerangka Vitaliti Dan Keterancamannya Bahasa UNESCO (2011)

Tahap Keterancamannya	Penyebaran Bahasa Antara Generasi
Selamat	Sesebuah bahasa itu masih dituturkan oleh semua generasi. Tiada gangguan dalam menurunkan bahasa antara generasi ke generasi
Stabil namun terancam	Kebanyakan kanak-kanak boleh bertutur dalam bahasa ini, namun begitu agak terhad kepada domain tertentu (misalnya domain rumah)
Pasti Terancam	Kanak-kanak tidak lagi menggunakan bahasa ibunda di rumah
Amat Terancam	Sesebuah bahasa itu hanya dituturkan oleh datuk dan nenek serta generasi yang lebih tua; sementara generasi ibu bapa hanya

	memahaminya, mereka tidak bertutur kepada anak-anak atau sesama mereka
Terancam secara kritikal	Generasi penutur terdiri daripada datuk dan nenek serta generasi yang lebih tua. Mereka tidak menguasai dan hanya menggunakan sebahagian sahaja daripada bahasa ibunda mereka.
Pupus	Tiada lagi penutur yang tinggal

(Sumber: [://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf](http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Language_vitality_and_endangerment_EN.pdf))

ANALISIS DAPATAN KAJIAN

Bahagian ini membincangkan dapatan kajian pilihan bahasa mengikut domain-domain yang ditetapkan dalam kalangan masyarakat Kedayan di kawasan Bekenu. Hasil dapatan kajian ini telah membuka ruang diskusi yang kritis dalam membahaskan isu-isu pengekalan dan kelangsungan bahasa yang dihadapi oleh sesuatu kelompok minoriti dalam konteks Sarawak. Sebagai mukadimah, bahagian ini mengagihkan sub-sub bahagian untuk membincangkan hasil analisis kuantitatif terhadap pilihan bahasa dalam kalangan kaum Kedayan mengikut domain.

DOMAIN KEKELUARGAAN

Domain kekeluargaan merujuk kepada situasi penggunaan bahasa yang berlaku sesama ahli keluarga di dalam keluarga. Dalam masyarakat minoriti seperti Kedayan, pilihan bahasa dalam domain kekeluargaan menjadi penentu utama bagi kelestarian sesebuah bahasa. Sehubungan itu, pilihan bahasa tertumpu kepada informan-informan yang terdiri daripada ibu, bapa, datuk, nenek, adik beradik, mertua, ipar, biras dan saudara mara terdekat yang tinggal bersama. Jadual 5 memaparkan pilihan bahasa dalam domain kekeluargaan serta peratusan pilihan bahasa mengikut generasi.

JADUAL 5. Pilihan bahasa domain kekeluargaan

Pilihan Bahasa	Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)		Jumlah 90 (100%)
Bahasa Kedayan	27	19	25	71	78.89%
Dialek Melayu Sarawak	0	3	0	3	3.33%
Bahasa Iban	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	3	7	5	15	16.67%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	0	1	0	1	1.11%

Jadual 5 menunjukkan bahasa Kedayan merupakan bahasa yang paling banyak dipilih dalam domain kekeluargaan iaitu 78.89% bagi ketiga-tiga generasi. Selain itu, terdapat pilihan bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dalam domain kekeluargaan sebanyak 16.67%. Pilihan bahasa campuran ini berlaku apabila seseorang informan berinteraksi dengan ipar dan biras yang bukan berketurunan Kedayan. Terdapat pilihan dialek Melayu Sarawak sebanyak 3.33% dalam domain kekeluargaan, khususnya dalam kalangan generasi kedua. Bagi generasi ketiga iaitu golongan muda Kedayan, pengaruh dialek Melayu Sarawak tidak menyerlah, namun dikesan digunakan sebagai bahasa campuran bersama dengan bahasa Kedayan. Pilihan bahasa campuran lain selain bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak ialah bahasa Kedayan-bahasa Melayu iaitu sebanyak 1.11%. Dapatan ini secara tidak langsung menyokong kajian Norazuna (2010) yang mendapati pilihan bahasa dengan ahli keluarga, terutamanya semasa berada di rumah sememangnya banyak melibatkan bahasa ibunda sesuatu kaum atau masyarakat. Di samping itu, ia juga selari dengan dapatan kajian Mohammed Azlan

(2020), iaitu pilihan bahasa ibunda dalam domain kekeluargaan dilihat dapat merapatkan hubungan setiap ahli keluarga yang tinggal bersama serta menjalinkan rasa kemesraan antara ahli keluarga.

DOMAIN PERSAHABATAN

Domain persahabatan merujuk kepada pilihan bahasa yang digunakan oleh informan ketika berinteraksi dengan sahabat atau rakan karib mereka. Lokasi perbualan berlaku di luar rumah seperti di perpustakaan, padang bola, warung kopi, taman permainan dan rekreasi, balai raya dan sebagainya. Dalam domain ini, sahabat atau rakan informan tidak semestinya terdiri daripada kaum Kedayan. Hal ini disebabkan persahabatan melangkaui batas bangsa, bahasa, agama dan kepercayaan. Oleh itu, kajian ini hanya meneliti pilihan bahasa informan ketika berinteraksi dengan rakan sebaya, rakan sebangsa dan rakan-rakan daripada etnik lain yang terdapat di Bekenu. Jadual 6 di bawah memaparkan pilihan bahasa dalam domain persahabatan serta peratusan pilihan bahasa mengikut generasi.

JADUAL 6. Pilihan bahasa domain persahabatan

Pilihan Bahasa	Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)		Jumlah 90 (100%)
Bahasa Kedayan	20	13	8	41	45.56%
Dialek Melayu Sarawak	3	5	5	13	14.44%
Bahasa Iban	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	7	12	15	34	37.78%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	0	0	2	2	2.22%

Jadual 6 menunjukkan 45.56% informan memilih bahasa Kedayan ketika berinteraksi dengan sahabat dan rakan mereka. Selain itu, sebanyak 37.78% informan memilih bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak ketika berinteraksi dengan rakan mereka. Dalam kajian ini, informan daripada generasi pertama dan kedua paling banyak membuat pilihan bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak. Data kajian ini turut merekodkan 14.44% informan memilih dialek Melayu Sarawak dan hanya 2.22% informan memilih bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-bahasa Melayu dalam domain persahabatan. Daripada pemerhatian pengkaji, pilihan bahasa Kedayan digunakan apabila informan berkomunikasi dengan rakan berketurunan Kedayan yang tinggal di kampung yang sama. Manakala dialek Melayu Sarawak, bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dan bahasa Kedayan-bahasa Melayu, dipilih ketika berinteraksi dengan rakan yang bukan berketurunan Kedayan.

DOMAIN KEAGAMAAN

Domain keagamaan merujuk kepada pilihan bahasa dalam urusan keagamaan, adat istiadat dan kepercayaan sesebuah masyarakat. Salah satu daripada adat yang penting bagi kaum Kedayan ialah upacara 'makan tahun'. Oleh itu, domain keagamaan dalam kajian ini meneliti pilihan bahasa dalam aktiviti keagamaan di surau dan masjid serta upacara 'makan tahun' yang menjadi simbolik penyatuan masyarakat Kedayan. Jadual 7 di bawah menunjukkan pilihan bahasa dalam domain keagamaan mengikut generasi.

JADUAL 7. Pilihan bahasa domain keagamaan

Pilihan Bahasa	Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)		Jumlah 90 (100%)
Bahasa Kedayan	18	14	11	43	47.78%
Dialek Melayu Sarawak	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Iban	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	10	11	14	35	38.89%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	2	5	5	12	13.33%

Jadual 7 menunjukkan 47.78% informan memilih bahasa Kedayan dalam domain keagamaan. Pilihan bahasa Kedayan paling tinggi ditemui dalam item 'ritual makan tahun'. Selain itu, 38.89% informan memilih bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dan 13.33% memilih bahasa campuran bahasa Kedayan-bahasa Melayu dalam domain keagamaan. Hasil penyertaan pengkaji semasa makan tahun di Kampung Kawang, Bekenu pada 24 Mac 2019, mendapati bahasa Kedayan digunakan dengan meluas semasa kaum Kedayan khususnya generasi pertama dan kedua melakukan persiapan makan tahun. Manakala pada hari pesta ini berlangsung, bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dan bahasa Kedayan-bahasa Melayu digunakan bagi meraikan para tetamu yang terdiri daripada pemimpin, orang kenamaan, pegawai kerajaan dan orang ramai. Di samping itu, pilihan bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak berlaku ketika kaum Kedayan berinteraksi dengan guru agama atau penceramah yang bukan daripada kaum Kedayan.

Hasil pemerhatian pengkaji juga mendapati bahawa kebanyakan aktiviti keagamaan yang diadakan di masjid dan surau dihadiri oleh generasi pertama. Dapatan keseluruhan pilihan bahasa kaum Kedayan di Bekenu dalam domain keagamaan jelas menunjukkan bahasa Kedayan dipilih dalam upacara adat iaitu 'makan tahun' dan bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dipilih semasa aktiviti keagamaan seperti ceramah dan kuliah agama. Situasi ini menyamai dapatan kajian Collins (2001) di perkampungan Kejaman di Ulu Sungai Rejang, Sarawak.

DOMAIN PENDIDIKAN

Domain pendidikan merujuk kepada pilihan bahasa oleh informan ketika berkomunikasi dengan guru dan rakan di sekolah. Dalam sistem pendidikan di Malaysia, bahasa Melayu merupakan bahasa pengantar utama. Oleh itu, pilihan bahasa di luar bilik darjah seperti di kantin, bilik guru dan perpustakaan menjadi tumpuan utama dalam kajian ini. Di kawasan kajian, terdapat dua buah sekolah iaitu Sekolah Menengah Kebangsaan Bekenu dan Sekolah Kebangsaan Kampung Bungai Bekenu. Jadual 8 di bawah menunjukkan pilihan bahasa dalam domain pendidikan mengikut generasi.

JADUAL 8. Pilihan bahasa domain pendidikan

Pilihan Bahasa	Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)		Jumlah 90 (100%)
Bahasa Kedayan	15	2	1	18	20.00%
Dialek Melayu Sarawak	0	1	1	2	2.22%
Bahasa Iban	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu	1	13	13	27	30.00%

Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	13	9	11	32	36.67%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	1	5	4	10	11.11%

Secara huraian, 36.67% kaum Kedayan memilih bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak, 30% memilih bahasa Melayu, 20% memilih bahasa Kedayan dan 11.11% memilih bahasa campuran bahasa Kedayan-bahasa Melayu bagi domain pendidikan. Dalam Jadual 8, generasi kedua dan ketiga lebih banyak memilih bahasa Melayu berbanding generasi ketiga ketika berinteraksi dengan rakan dan guru di sekolah. Manakala generasi pertama lebih banyak memilih bahasa Kedayan. Hasil pemerhatian pengkaji, pilihan bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak dilakukan ketika kaum Kedayan iaitu sama ada murid, ibu bapa dan penjaga berinteraksi dengan guru-guru yang bukan berketurunan Kedayan. Manakala bahasa Melayu digunakan ketika kaum Kedayan berkomunikasi dengan guru-guru dari Semenanjung Malaysia. Semasa aktiviti pengajaran dan pembelajaran di dalam bilik darjah, bahasa Melayu baku digunakan sepenuhnya oleh guru yang mengajar. Dalam hal ini, jelas menunjukkan wujudnya pengaruh bahasa Melayu sebagai bahasa pengantar utama dalam sistem pendidikan kebangsaan, dalam kalangan kaum Kedayan.

DOMAIN PEKERJAAN

Domain pekerjaan merujuk kepada pilihan bahasa oleh informan ketika melakukan pekerjaan seharian. Bagi masyarakat Kedayan di Bekenu, pekerjaan informan terdiri daripada penjawat awam, kakitangan swasta, bekerja sendiri, sedang belajar dan tidak bekerja. Dalam kajian ini, pilihan bahasa dalam domain pekerjaan akan memfokuskan pekerjaan yang dilakukan oleh informan di kawasan Bekenu seperti berurusan di pejabat kerajaan, persediaan upacara 'makan tahun', urusan jual beli di Tamu Kampung Bungai dan aktiviti pertanian yang menjadi nadi kehidupan masyarakat Kedayan. Jadual 9 di bawah menunjukkan pilihan bahasa dalam domain pekerjaan mengikut generasi.

JADUAL 9. Pilihan bahasa domain pekerjaan

Pilihan Bahasa	Generasi Pertama (51->)	Generasi Kedua (31-50)	Generasi Ketiga (7-30)		Jumlah 90 (100%)
Bahasa Kedayan	18	2	2	22	24.44%
Dialek Melayu Sarawak	0	4	5	9	10.00%
Bahasa Iban	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu	0	2	7	9	10.00%
Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	9	20	12	41	45.56%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	3	2	4	9	10.00%

Jadual 9 di atas menunjukkan 45.56% informan menggunakan bahasa campuran iaitu bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak. Informan daripada generasi kedua paling ramai memilih bahasa campuran bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak ketika berurusan di pejabat kerajaan di Bekenu. Selain itu, 24.44% informan memilih bahasa Kedayan khususnya informan daripada generasi pertama semasa melakukan persiapan upacara makan tahun. Manakala masing-masing 10% informan menggunakan dialek Melayu Sarawak, bahasa Melayu dan bahasa campuran bahasa Kedayan-bahasa Melayu dalam domain pekerjaan. Hasil pemerhatian pengkaji, penggunaan dialek Melayu Sarawak dan bahasa Melayu banyak digunakan dalam urusan jual beli serta urusan di pejabat kerajaan. Dapatan keseluruhan domain pekerjaan menunjukkan pilihan bahasa kaum Kedayan tidak bergantung kepada generasi penutur, namun lebih bergantung kepada domain.

KELESTARIAN DAN KETERANCAMAN BAHASA ETNIK KEDAYAN DI BEKENU SARAWAK

Bagi menentukan status kelestarian dan keterancaman bahasa Kedayan di Bekenu, Sarawak, pengkaji menggunakan kerangka vitaliti dan keterancaman bahasa UNESCO (2011). Jadual 10 di bawah menunjukkan pilihan bahasa etnik Kedayan di Bekenu, Sarawak mengikut generasi iaitu G1 mewakili generasi pertama yang berusia 51 tahun ke atas, G2 ialah generasi kedua yang berumur 31 hingga 50 tahun dan G3 merupakan generasi muda yang berusia 7 hingga 30 tahun.

JADUAL 10. Perbandingan pilihan bahasa mengikut generasi etnik Kedayan

Pilihan Bahasa	Domain Pilihan Bahasa Fishman (1972)					Jumlah (100%)		
	Keluargaan	Persahabatan	Agama	Pendidikan	Pekerjaan			
G1	Bahasa Kedayan	27	20	18	15	18	98	65.33%
	Dialek Melayu Sarawak	0	3	0	0	0	3	2.00%
	Bahasa Iban	0	0	0	0	0	0	0.00%
	Bahasa Melayu	0	0	0	1	0	1	0.67%
	Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	3	7	10	13	9	42	28.00%
	Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	0	0	2	1	3	6	4.00%
	G2	Bahasa Kedayan	19	13	14	2	2	50
Dialek Melayu Sarawak		3	5	0	1	4	13	8.67%
Bahasa Iban		0	0	0	0	0	0	0.00%
Bahasa Melayu		0	0	0	13	2	15	10.00%
Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak		7	12	11	9	20	59	39.33%
Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu		1	0	5	5	2	13	8.67%
G3		Bahasa Kedayan	25	8	11	1	2	47
	Dialek Melayu Sarawak	0	5	0	1	5	11	7.33%
	Bahasa Iban	0	0	0	0	0	0	0.00%
	Bahasa Melayu	0	0	0	13	7	20	13.33%
	Bahasa Kedayan-Dialek Melayu Sarawak	5	15	14	11	12	57	38.00%
	Bahasa Kedayan-Bahasa Melayu	0	2	5	4	4	15	10.00%

Secara huraian, 65.33% generasi pertama memilih bahasa Kedayan, 28.00% memilih bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak, 4.00% memilih bahasa Kedayan-bahasa Melayu, 2.00% memilih dialek Melayu Sarawak dan 0.67% memilih bahasa Melayu dalam kelima-lima domain. Bagi generasi kedua, 39.33% memilih bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak, 33.33% memilih bahasa Kedayan, 10.00% memilih bahasa Melayu dan masing-masing 8.67%

memilih dialek Melayu Sarawak dan bahasa Kedayan-bahasa Melayu dalam kesemua domain yang diuji. Manakala bagi generasi ketiga iaitu golongan muda, 38.00% memilih bahasa Kedayan-dialek Melayu Sarawak, 31.33% memilih bahasa Kedayan, 13.33% memilih bahasa Melayu, 10.00% memilih bahasa Kedayan-bahasa Melayu dan 7.33% memilih dialek Melayu Sarawak. Berpandukan dapatan pada Jadual 10, jelas menunjukkan bahawa bahasa Kedayan merupakan bahasa pilihan utama etnik Kedayan di Bekenu, Sarawak. Walaupun pengaruh dialek Melayu Sarawak begitu ketara dalam pilihan bahasa generasi kedua dan ketiga, namun ia dituturkan serentak bersama bahasa Kedayan. Selain itu, hasil pemerhatian pengkaji di lapangan mendapati dialek Melayu Sarawak hanya dituturkan kepada ahli keluarga, sahabat, dan jiran yang bukan berketurunan Kedayan. Hal ini secara tidak langsung merumuskan bahawa bahasa Kedayan berada pada tahap selamat dan tidak terancam berpandukan kerangka vitaliti dan keterancaman bahasa UNESCO (2011).

PERBINCANGAN

Berdasarkan data statistik yang dikemukakan, dapat dirumuskan bahawa komuniti Kedayan yang dikaji masih taat pada bahasa ibunda mereka. Hasil analisis menunjukkan tiada peralihan bahasa yang signifikan dalam komuniti ini. Ini dapat disaksikan dengan data yang ditunjukkan dalam domain kekeluargaan, persahabatan dan keagamaan. Ketiga-tiga domain ini merupakan tiga lingkungan pergaulan yang lebih bersifat “internal”. Istilah “internal” di sini merujuk kepada lingkungan yang menonjolkan interaksi yang berbentuk intra-etnik, iaitu sesama kaum Kedayan. Dalam hal domain keluarga, tidak dapat dinafikan bahawa bahasa Kedayan merupakan bahasa ibunda mereka dan lingkungan interaksi melibatkan ahli-ahli keluarga; bagi domain persahabatan pula, konteks persahabatan ini merujuk kepada lingkungan pergaulan sesama teman-teman di kampung; dan, pilihan bahasa dalam domain keagamaan merujuk kepada situasi penggunaan bahasa di dalam masjid yang ummahnya terdiri daripada penduduk kampung juga. Sehubungan dengan itu, ketiga-tiga domain ini merupakan penanda aras untuk menentukan kelangsungan bahasa Kedayan.

Secara keseluruhannya, bahasa Kedayan masih merupakan bahasa *default* atau bahasa mutlak bagi kaum Kedayan. Istilah bahasa *default* ini digunakan dalam Henriksen (2013) ketika mengungkapkan pilihan bahasa dalam kalangan pelajar di bandar Maputo, Mozambique. Dalam bandar yang multilingual ini, terdapat lima bahasa yang utama dituturkan, iaitu bahasa Inggeris, bahasa Portugis, bahasa Sepanyol, bahasa Perancis dan bahasa kebangsaan Mozambique. Justeru disebabkan bahasa Inggeris berstatus sebagai bahasa global, maka kedudukannya tentulah mengatasi bahasa-bahasa lain. Kajian ini ingin mendapatkan jawapan bahawa bahasa Inggeris adalah bahasa *default* untuk globalisasi tetapi telah disangkal melalui hasil kajian, iaitu bahasa-bahasa utama yang lain juga penting dikuasai untuk menghadapi globalisasi. Bagi kes bahasa Kedayan, meskipun dialek Melayu Sarawak dan bahasa Iban adalah *lingua franca* utama di Sarawak (lihat Mohammed Azlan Mis 2020), namun pengembangan kedua-dua bahasa ini belum memberi kesan yang nyata kepada bahasa Kedayan. Walaupun diperhatikan bahawa kaum Kedayan rancak menggunakan dialek Melayu Sarawak khususnya dalam domain umum, seperti di tempat kerja ataupun majlis keramaian, namun fenomena ini tidak boleh dijadikan kayu ukur bahawa bahasa Kedayan mengalami keterancaman. Berpandukan kerangka vitaliti dan keterancaman bahasa UNESCO (2011) pada Jadual 4, dapat dirumuskan bahawa bahasa Kedayan masih berada pada tahap selamat iaitu bahasa tersebut masih dituturkan oleh semua generasi dan tiada gangguan dalam menurunkan bahasa antara generasi ke generasi. Hal ini dibuktikan melalui hasil observasi pengkaji di acara *Makan Tahun* di Kampung Kawang pada 24 Mac 2019. Semasa acara keramaian ini berlangsung, bahasa Kedayan dan dialek Melayu Sarawak digunakan secara meluas kerana dihadiri oleh tetamu kehormat dan tetamu berbilang kaum. Walaupun begitu, semasa penduduk

kampung bergotong-royong membuat persiapan *Makan Tahun* misalnya menyediakan juadah tradisi iaitu ‘kelupis’, bahasa pergaulan mereka ialah bahasa Kedayan.

Memang tidak dapat dinafikan bahawa terdapat gejala peralihan bahasa, khususnya dalam kalangan golongan muda, namun bahasa Kedayan masih berdaya tahan kerana bahasa ini dijadikan bahasa *default* oleh kaum Kedayan. Sebagai contoh dalam domain keluarga, semasa berinteraksi dengan saudara-mara yang bukan Kedayan, bahasa Kedayan tetap digunakan serentak dengan dialek Melayu Sarawak dalam pertuturan. Ini menyerlahkan keunikan bahasa Kedayan yang dipertahankan dalam komuniti Kedayan. Ini telah dibuktikan melalui ujian vitaliti bahasa Kedayan dengan menggunakan kerangka vitaliti dan keterancaman bahasa UNESCO (2011) yang piawai. Sementara komuniti minoriti lain di Sarawak menyaksikan keterancaman bahasa yang serius, bahasa ibunda kaum Kedayan tetap berada di tahap yang selamat. Sebagai contoh, kaum Penan apabila memeluk agama Islam, mereka telah memilih bahasa Bintulu yang mencerminkan identiti agama baharu mereka sebagai bahasa ibunda, kerana penutur asli bahasa Bintulu adalah orang Muslim (Chong et al 2018). Senario yang sama turut berlaku kepada kaum Melanau di Barat Daya Sarawak. Kajian Faisal (2008) menunjukkan bahawa orang Melanau di Barat Daya Sarawak (Delta Sungai Sarawak) telah mengaku dan mengubah identiti diri mereka sebagai Melayu serta meninggalkan identiti asal mereka iaitu Melanau. Hal ini turut dibuktikan melalui catatan Harrison (1970) yang mendapati banyak istilah perikanan dalam bahasa Melanau ditemui di bahagian Barat Daya Sarawak, biarpun tiada kaum Melanau yang menetap di kawasan tersebut. Hal ini menunjukkan bahawa kaum Melanau telah berasimilasi menjadi kaum Melayu dan meninggalkan identiti serta bahasa ibunda mereka.

Daya tahan bahasa Kedayan juga berkait dengan faktor ekologi. Menurut peta persebaran suku yang dikemukakan oleh Sellato (2019), kawasan persebaran kaum Kedayan sangat luas dan mencakupi daerah persisir pantai, bermula dari utara muara Sungai Kemena (Bintulu), Baram, merentasi ke Brunei dan Sabah. Dalam erti kata lain, kaum ini merupakan kelompok majoriti di sepanjang persisir pantai berkenaan dan secara langsung bahasa Kedayan menjadi antara *lingua franca lokal* di kawasan tersebut. Kedudukannya bertambah kukuh lagi dengan kaum Kedayan merupakan penduduk kedua terbesar di negara Brunei Darussalam, selepas Melayu Brunei (Shariffuddin 1969). Kaum ini mempunyai ikatan yang rapat dengan Melayu Brunei dari segi simbiosis ekonomi, perpaduan, bahasa dan agama. Menurut Chuchu (2003), hubungan linguistik bahasa Kedayan dan dialek Melayu Brunei agak dekat dan adalah saling difahami oleh penuturnya. Kedua-dua bahasa ini juga merupakan bahasa *lingua franca* utama di negara Brunei yang multi suku etnik. Justeru, dari konteks yang umum, bahasa Kedayan masih merupakan bahasa pribumi yang berkedudukan kuat.

Faktor keagamaan juga menyumbang kepada daya tahan bahasa Kedayan. Dalam konteks Borneo Barat, fenomena “masuk Melayu” bukan suatu isu yang baru lagi. Penduduk Dayak setelah memeluk agama Islam, didapati menukar bahasa ibunda mereka kepada dialek Melayu setempat. Fenomena ini secara langsung memberi impak kepada bahasa ibunda sesuatu kaum. Contohnya kajian Yusriadi & Hermansyah (2003) menunjukkan bahawa Dayak Embau setelah memeluk agama Islam, telah bertukar identiti menjadi “Melayu” dan menerapkan dialek Melayu Embau sebagai bahasa ibunda. Kaum Melanau (pagan) yang suatu ketika tinggal di bahagian Barat Daya Sarawak, didapati setelah memeluk agama Islam, meninggalkan bahasa Melanau dan akhirnya berbahasa dan identiti “Melayu” (Faisal, 2008). Kes-kes seperti ini dijangka sukar berlaku dalam komuniti Kedayan kerana mereka adalah Muslim (bahkan sering distereotaip sebagai “orang Melayu” oleh masyarakat luar). Jika kajian Chong et al (2018) menunjukkan tujuan kaum Penan Muslim menukar bahasa ibunda kerana inginkan kesejajaran di antara identiti bahasa dengan identiti keagamaan, kaum Kedayan tidak memerlukan kesejajaran ini. Dalam erti kata lain, tidak timbul isu pertukaran agama yang sekaligus memberi impak negatif kepada bahasa Kedayan. Namun demikian, hujah ini tidak relevan diungkapkan

untuk kaum Kedayan yang berkahwin campur dengan kaum Melayu. Adakah bahasa Kedayan masih menjadi bahasa *default* dalam keluarga, ataupun sudah digantikan oleh dialek Melayu Sarawak? Sesungguhnya, kajian yang lebih lanjut perlu diadakan pada masa hadapan.

KESIMPULAN

Secara keseluruhannya, bahasa Kedayan masih berada pada tahap “selamat” dalam komuniti Kedayan. Bahasa ini dituturkan oleh semua generasi dan tiada jurang antara generasi wujud dari segi penguasaan bahasa. Trend yang menunjukkan peralihan bahasa dalam kalangan generasi muda belum cukup signifikan untuk menggambarkan kedudukan bahasa Kedayan mengalami keterancaman susulan daripada pengembangan dialek Melayu Sarawak - *lingua franca* utama Sarawak. Dengan memetik dua istilah yang digunakan dalam Teo (1998), iaitu penguasaan bahasa yang berorientasi integratif dan instrumental, dialek Melayu Sarawak dikuasai oleh kaum Kedayan adalah bersifat instrumental, iaitu dikuasai untuk tujuan pergaulan dengan masyarakat luar. Begitu juga dengan penguasaan mereka ke atas bahasa Iban. Semasa berkomunikasi dalam kalangan ahli institusi keluarga atau sesama kaum Kedayan, bahasa Kedayan tetap digunakan sebagai bahasa *default*. Kajian ini memberi satu sumbangan penting kepada masyarakat dan Badan Bukan Kerajaan (NGO) kaum Kedayan, terutamanya dari segi meningkatkan kesedaran dan kepentingan mempertahankan bahasa ibunda mereka. Kajian ini telah membekalkan fakta tentang kedudukan kontemporari bahasa Kedayan, iaitu masih berada dalam tahap “selamat”. Bak kata pepatah, “mencegah lebih baik daripada mengubati”. Sehubungan dengan itu, langkah pencegahan perlu diambil secara drastik bermula dari sekarang untuk melindungi bahasa ini. Jika bahasa ini telah berada di tahap yang “kurang selamat”, banyak khazanah bahasa akan hilang tanpa disedari dan pada ketika itu, bahasa ini akan berganjak memasuki tahap kepunahan yang lebih serius lagi.

PENGHARGAAN

Makalah ini adalah hasil daripada geran penyelidikan (F09/SpMYRA/1668/2018), yang ditaja oleh Universiti Malaysia Sarawak. Pada kesempatan ini, kami merakamkan penghargaan kepada semua informan yang membekalkan data Kedayan di Bekenu untuk menjayakan tulisan ini.

RUJUKAN

- Asmah Omar. (2008). *Susur Galur Bahasa Melayu (Edisi Kedua)*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Berawati Renddan, Adi Yasran Abdul Aziz, Hasnah Mohamad, Sharil Nizam Sha'ri. (2020). Domain dan bahasa pilihan tiga generasi etnik Bajau sama Kota Belud. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*. 5(7), 96 – 107.
- Chong Shin, Hendrikus Mangku, Collins, J. T. (2018) Pemilihan bahasa komuniti Penan Muslim di Sarawak. *GEMA Online® Journal of Language Studies*. 18(4), 61-80.
- Chong Shin. (2012). *Masyarakat multilingual dan pemilihan bahasa: Minoritas Tionghoa di Kota Sekadau*. Jakarta: Penerbit ATMAJAYA.
- Chuchu, Jaludin (2003). *Dialek Melayu Brunei dalam salasilah Bahasa Melayu Purba*. Bangi: Penerbit UKM, Bangi.
- Clynes, A. (2001). Brunei Malay: An overview. Occasional Papers in Language Studies, Department of English Language and Applied Linguistics. *UBD*. 7, 11–44.
- Clynes, A. (2012). Dominant language transfer in minority language documentation projects: Some examples from Brunei. *Language Documentation & Conservation*. 6, 253-267

- Collins, J.T. (2001). Wibawa bahasa: Renungan di Sarawak. *Dewan Bahasa*. 1(1), 39-46.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches (4th Ed.)*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Daftar Kata Bahasa Melayu – Bahasa Kedayan. (2016). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Dede, O. (1987). The Chinese in Pasuruan: Their language and identity. Canberra: Department of Linguistics, Research School of Pacific Studies, Australian National University
- Deterding, D., & Gardiner, I. (2017). Brunei Malay. *Journal of the International Phonetic Association*, 47, 99-108.
- Faisal, S. H. (2008). Contesting Sarawak Malayness: Glimpses of the life and identity of the Malays in southwest Sarawak. Dlm Zawawi, I., (pnyt.) *Representation, identity and multiculturalism in Sarawak* (hlm. 263-296). Kuching and Kajang: Dayak Cultural Foundation and Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Fishman, J. A. (1972). *The sociology of language*. Rowley, MA: Newbury House.
- Greenfield, L. & Fishman J. A. (1970) Situational measures of normative language views to person, place and topic among Puerto Rican Bilinguals. *Anthropos*. 65, 602-618.
- Greenfield, L. (1972). Situational measures of normative language views in relation to person, place and topic among Puerto Rican bilinguals. In J. A. Fishman (Ed.), *Advances in the Sociology of Language: Vol. 2 Selected Studies and Applications* (pp. 17-49). The Hague: Mouton & Co.
- Habibu Morsili, Karim Harun & Azrizan Abu Bakar. (2017). Language choice of Melanau community in Daro district, Sarawak. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 7(10), 249-254.
- Harrison, T. (1970). *The Malays of south-west Sarawak before Malaysia: A socio-ecological survey*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Henriksen, S.M. (2013). When English is not the Default Language of globalization. Paper presented in the International Conference on Language, Literature and Social Utopias, Universidade Pedagogica, Maputo
- Holmes, J. (2013). *An introduction to Sociolinguistics (4th Ed.)*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- Lewis, M. Paul (2013). (Ed.), *Ethnologue: Languages of the World*, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International. Online version: <http://www.ethnologue.com/>.
- Li, W. (1994) *Three generations, two languages, one family: Language choice and language shift in a Chinese community in Britain*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Marjohan, Asril. (1988). *An introduction to sociolinguistics*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Mohammed Azlan Mis. (2010). Lingua franca di Sarawak: Aplikasi teori pilihan bahasa. *GEMA Online® Journal of Language Studies*. 10(2), 97-116.
- Mohammed Azlan Mis. (2020). *Pilihan bahasa dan lingua franca*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Nabilah Syazwani bt Norasman (2020). Fonologi Bahasa Kedayan di Sibuti, Miri. Tesis Sarjana. Universiti Malaysia Sarawak.
- Nabilah Syazwani Norasman & Remmy Gedat. (2020). Pengenalan kepada sistem vokal bahasa Kedayan varian Sibuti. *International Journal of the Malay World and Civilisation*. 8 (1), 29-35.
- Nor Hisham Osman (1994). *Kajian Pemilihan Bahasa di Kawasan Perumahan Ulu Dedap Seberang Perak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- Norazuna Norahim (2010). Language choice of Bidayuh graduates in Kuching-Samarahan division. Thesis PhD, Universiti Malaya.

- Normala Othman. (2016). Sejarah dan latar belakang masyarakat Kedayan. *Al-Hikmah*. 8(2), 3-18.
- Nothofer, B. (1991). The languages of Brunei Darussalam. Dlm. H. Steinhuaer (Pnyt.) *Papers in Austronesian Linguistics* (hlm. 151–176). Canberra: Australian National University.
- Othman Yatim & Mohd Maulana Magiman. (2013). Bahasa, identiti dan kesinambungan masyarakat Kedayan di Sarawak: Satu perubahan. Dlm Aminah Momin & Mohd Azurin Othman, (Pnyt.) *Kepelbagaian bahasa di Borneo: Bahasa sebagai mozaik sosial ekonomi dan budaya* (hlm. 41-68). Bandar Seri Begawan: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rosnah Ismail. (2017). Peranan Ibu Bapa Dalam Membentuk Keluarga Bahagia. Simposium Psikologi dan Kesihatan Sosial-I 2017, 17 Mei 2017, Universiti Malaysia Sabah. http://www.ums.edu.my/uppskv2/images/SPKS-I2017/prof_rosnah.pdf
- Sa'adiah binti Ma'alip. (2011) Sikap bahasa dan identiti: Kajian kes masyarakat Narum, Sarawak. *Jurnal Melayu*. 6. 57-72.
- Sa'adiah binti Ma'alip. (2019). Vitaliti bahasa masyarakat Orang Asli Che Wong. Tesis PhD. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Salbrina, S., & Hasnan, A. (2018). Reevaluating rhoticity in Brunei English: The case of the Kedayan. *Southeast Asia: A Multidisciplinary Journal*, 18, 22-37.
- Sandin, B. (1980). *The Living Legends: Borneans Telling Their Tales*. Sarawak: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Sellato, B. (2019). *The other tigers: History, beliefs and rituals in Borneo*. Singapore: ISEAS-Yusof Ishak Institute.
- Shariffuddin, P.M. (1969). The Kedayans. *Brunei Museum Journal*. 1(1), 15-23.
- Spolsky, B. (1998). *Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Teo Kok Seong. (1998). Sikap bahasa. *Pelita Bahasa*. Januari: 40-43.
- Teo Kok Seong. (2019). *Bahasa dan masyarakat*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- UNESCO's Language Vitality and Endangerment Methodological Guideline: Review of Application and Feedback since 2003. Background Paper prepared by UNESCO's Culture Sector for expert meeting "Towards UNESCO guidelines on Language Policies: a Tool for Language Assessment and Planning" (30 May –1 June 2011) <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/languages-and-multilingualism/endangered-languages/language-vitality/>
- Yeh, H. N., Chan, H. C. & Cheng, Y. S. (2004) Language use in Taiwan: Language proficiency and domain analysis. *Journal of Taiwan Normal University: Humanities & Social Sciences*. 49(1), 75-108.
- Yusriadi & Hermansyah. (2003). *Orang Embau: Potret masyarakat pedalaman Kalimantan*. Pontianak: STAIN Pontianak Press.

PENULIS

Dilah Tuah ialah pensyarah Linguistik di Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS) dan merupakan calon Doktor Falsafah di Institut Alam & Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia. Beliau mengkhusus dalam bidang Sociolinguistik, Dialektologi dan Linguistik Antropologi terutamanya di Sarawak.

Chong Shin ialah Felo Penyelidik Kanan di Institut Alam dan Tamadun Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia. Beliau berfokus pada bidang Sociolinguistik dan Dialektologi suku peribumi dan Sinitik di Borneo, khususnya Kalimantan Barat (Indonesia dan Sarawak).

Remmy Gedat ialah pensyarah Linguistik di Fakulti Bahasa dan Komunikasi, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Beliau mengkhusus dalam bidang Leksikografi, Bahasa Iban dan Linguistik Antropologi terutamanya di Sarawak.

Mohammed Azlan Mis ialah pensyarah Program Linguistik, Pusat Kajian Bahasa dan Linguistik, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, UKM. Bidang kepakaran beliau adalah Sociolinguistik Borneo (Sarawak).